

doğru adıyla otuz sahifelik bir yer verilmişken bundan hata diye bahsetmek başka türlü tavsif edilemez. Eflâtun'un mesleğini izah ederken kendisinin mazideki cemiyeti ihya etmek istediği için mürteci, fakat bunu cemiyeti değiştirmek suretiyle tatbika kalktığı için ihtilâci diye tavsif edilmesini garip buluyor. Bilhassa hayatının son kısmında siyasî fikirlerinin mutedilleşmesinden dolayı yalnızca 'reformist' olduğunu söylediğimiz zaman hayrete düşüyor. Sosyoloji doktrinlerini anlatırken bunların mânâcı, maddeci ve eklektik olarak ayrılmasını indî bulan münekkitt ihtimal böyle bir tasnife başka bir el kitabında rastlamamıştır. Fakat aynı tasnifi 1931 de neşredilen umumî içtimaiyat, 1933 de çıkan "Telifçiliğin tenakuzleri" nde yapmış olduğumu hatırlatmalıyım. Eseri beğenmemek için her vesileden istifade eden ve iktisadî hâdiselerle fikrî hayat arasındaki münasebeti gösteren kısımları basit marxiste vulgarasatîon'u diye adlandırmadan çekinmeyen genç yazıcı, kitabın kendi metoduna her yerde aynı suretle sadık olmadığını ve başta vaadettiği sosyolojik izahı sonraları terkederek, yalnızca nazariyelerin içine daldığını söylemekte haklıdır. Şüphesiz kitabın bazan eksik, bazan çok mufassal yerleri vardır. Son devirler için ilâveler yapmak lâzımdır. Pek fena şartlar altında basılmış olması bazı tertip yanlışlıklarıyla çıkmasına sebep olmuştur. (Bu tenkide dair bir cevap geçen sene "Değirmen" mecmuasında Naci Baysal tarafından neşredilmişti) Kitabın yeni tab'ında bu noktaları hesaba katmaya çalışacağımızı ve anlamadığı cihetleri daha iyi aydınlatacağımızı eski talebemize vaatmeyi bir vazife biliriz.

Emile Durkheim: İçtimaiyat usulünün kaideleri — Çeviren: Selmin Evrim - İstanbul 1943.

Bayan Selmin Evrim'in bundan birkaç sene önce "Yeni Adam" mecmuasında tefrika ettiği "İçtimaiyat usulünün kaideleri"nin neşredilmesi Türkiye'de sosyoloji ile uğraşanlarca çok hayırlı bir iş olarak karşılanmıştır kanaatindelim. Kitaba yazdığım Önsözde bilmediğim bir noktayı da burada işaret etmeliyim: 1917 de Necmeddin Sadık tarafından yapılan ilk tercümenin iki forması basılmışken araya giren büyük siyasî hâdiseler yüzünden eser yarım kalmıştı. Türkiyede sosyoloji tarihi otuz seneyi bulduğu halde metoda dair hiçbir eserin neşredilmemiş olması dikkate değer. Bu gecikmenin sebebi, sosyolojinin bugüne kadar sırf

ilim olarak değil, fakat bir nevi içtimâî reforma vasıtası, siyasi fikirlerin sistemleştirilmesine yarayan bir âlet gibi anlaşılmasıdır. Ziya Gök Alp'in siyasi ve ideolojik sosyolojisini, M. İzzet'in felsefî sosyolojisi takibetti. Zamanımızda bile henüz sosyoloji ile uğraşanlar bu endişelerin dışında sırf müspet bir ilim araştırması olarak sosyolojiyi anlatmaya hazırlanmamış görünüyorlar. Meselâ Köycülük merakı bir köy sosyolojisi halinde değil, fakat köy ideolojisi veya köyü islah arzularıyla karışık olarak ilerlemektedir. Bununla beraber bütün bu hâdiseleri garip karşılamalıdır: teknik fayda götürmez ilimden önce gelir. Ortalığın durulması için otuz sene beklemek çok zaman değildir. Yalnız esef edilecek nokta şurasıdır ki, muhtelif sosyoloji ekollerini memlekette temsil ettiklerini kabul ettiğimiz kimselerin kendi sahalarında kâfi derecede telmiz yetiştirmedikleri gibi araştırma metodlarına dair neşriyat yapmamış olmalarıdır.

Durkheim kendisinde önce metod meselesiyle uğraşmamış olmasından şikâyet ediyor. Vakıa Aug-Comte'in koca eserinde sosyolojiye ayrılan yer ne kadar büyük olursa olsun, bunlar bir nevi "insaniyet dini", "büyük varlık" ın tetkiki gibi umumiyetler üzerinde durmaktadır. Fakat kendisinin bütün eserinde hiç bir noktasına iştirak etmez görüldüğü ve başlıca hücum ettiği H. Spencer "cemiyet ilmine giriş" adlı eserinde bu ilmin metoduna dair çok esaslı kaideler üzerinde durmuştur. Meselâ her türlü prejuje'lerden kaçınmak lâzımgeldiği hakkındaki kaidesinin tatbikatında o kadar bol malzeme vermektedir ki, Fransız sosyologunun bunlardan müteessir olmaması imkânsızdır. Bununla beraber, eseri hiç değilse Fransız sosyolojisi diye tanılan cereyanda büyük rol oynadığını unutmamalıdır.

Müellif içtimâî vakaları **ilmî bir surette** tetkike alışkın olmadığımızdan bahsederek başlıyor. Önce böyle bir tetkik ilk bakışta parodoks gibi görünen birçok hükümleri vermekte sosyologu korkutmamalıdır. Meselâ suçun normal bir hâdise olduğu hakkında kendisinin verdiği ve bir çok criminologiste'lerin ihtimal garip karşılamıyacaklarını itiraf ettiği hüküm bunlardan biridir.

Durkheim'in kendi ifadesine göre bu usulün "ihtilâlcî hiçbir mahiyeti yoktur. Hattâ bir bakıma göre muhafazakârdır da." (S. 16) Vakıa diyor içtimâî meseleleri zihnî mefhumlar halinde düşünmeye alışkın olduğumuz için "belki de benim usulüm kaba görülür ve ben de maddeci sayılırım. Halbuki ben bunun tam

aksi olan bir vasfı kazandığımı pek haklı olarak iddia edebilirim. Spirtüalistler ruhî sahayı biyolojik sahadan nasıl ayırıyorlarsa, ben de birincisini içtimaî sahadan ayırıyor ve yine onlar gibi daha giriftin daha basit ile izah edilmesini kabul etmiyorum. Fakat en münasip olarak kabul ettiğim meslek rasyonallisme olabilir. Durkheim burada kendi rasyonalizmini positivisme'in temeli gibi telâkki ettiğini, ve bu rasyonallisme'in Comte ve Spencer'deki "müspetçi metafizik" ile karşılaştırılmaması lâzımgeldiğini işaret ediyor.

Şu kadar ki, yine Durkheim eserinin ikinci basılışına yazdığı ön sözde "içtimaî hayatın tamamıyla baştan aşağı tasavvurlardan müteşekkil bulunduğunu açıkça söylememe rağmen içtimaiyattan zihnî unsuru hazf etmekle itham edildim, diyor. Durkheim bu önsözde kendisine yapılan hücumlara cevap veriyor; eserinin hâkim fikirlerini bir kaç sahifede toplamaya çalışıyor. Ona göre herşeyden evvel içtimaî vakaları eşka gibi tetkik etmelidir. Bununla "içtimaî vakaların maddî şeyler olduğunu değil, fakat maddî şeyler kadar objektif olduklarını söylemek istiyorum" diyor. (S. 22).

İkinci kaidesi içtimaî hâdiseleri fertlerin dışında telâkki etmektedir. "Âmme duygusu bunu kabul edemez. Cemiyet ancak fertlerle kaimdir. Zira aksi taktirde içtimaî hâdiseler hayatın boşlukta kalıp sallanması lâzımgelir sanılır". (S. 27).

"İçtimaî vakalar ruhî vakalardan sade keyfiyet bakımından ayrılmadıkları gibi içtimaî hayatın dayanağı da başkadır. Bununla beraber içtimaî vakaların herhangi bir şekilde ruhî olmadıkları mânasını çıkarmamalıdır. Şu kadar var ki mâşerî şuur hallerinin mahiyeti ferdî şuur hallerinden başkadır. Yani bunlar ayrı neviden tasavvurlardır." (S. 29). "Zümre zihniyeti demek değildir. Mâşerî zihniyetin kendine has kanunları vardır." (S. 30). Bu suretle Durkheim sarîh olarak kendisinin cemiyeti içtimaî manâ veya tasavvur olarak aldığı, yalnızca bunun ferdî tasavvurlardan ayrıldığını söylüyor. Muharrir bu fikirlerinde Alman "cemaat ruhu" cereyanından, tarihî mektepten, hattâ Hegel'cilikten mülhemdir. Durkheim üzerinde bu Alman felsefî cereyanının, bilhasa "objektif ruh" (Objektiver Geist) telâkkinin ne kadar tesir ettiğini Delpoigt bir eserinde çok iyi göstermiştir. Fransız sosyoloğunda Alman zihniyetine karşı hayranlık

çok bârizdir. "İçtimaî iş bölümü" nde ve "Ahlâkî terbiye" de bu sarîh olarak görünür.

Durkheim herşeyden önce - kendi tâbiriyle - çokçu bir rasyonalisttir. Tabiatın üst dereceleri aşağı derecelere izah mümkün olmadığı, her sahanın kendine mahsus ayrı kanunları bulunduğunu, tabiatın sahaları arasında "müşterek" umumî kanunlardan bahsedilemeyeceğini müdafaa eden müellif bu tezinde kuvvetle Boutroux'un tesiri altındadır. Fakat şu farkla ki Boutroux da tabiatın her mertebesi kendinden aşağına nazaran daha fazla imkân (contingence), daha fazla hürriyet gösterir. Bu suretle meselâ maddeden hayata, hayattan ruha doğru geçilmedikçe imkân ve hürriyet derecesi de artar. Durkheim ise tabiatın en üstün derecesi diye kabul ettiği ve kendinden önceki ruhlara indirilemez saydığı, tamamiyle nevi (spécifique) addettiği bu sahanın başka sahalarla hiçbir alâkası olmayan ayrı kanunları olduğuna kanidir. Bu suretle o hem çokçu, hem deterministtir. Bu iki zıt görüşü uzlaştırabilmek için müellif daima cemiyete mahsus olup tabiatın başka sahalarda asla rastlayamayacağımız karakterlerden bahseder. Bunların başında cemiyetin kendine dahil olan fertler üzerinde manevî bir tazyik yaptığını gösterir. Bu tazyik atmosferin tazyiki gibi olmadığı gibi onu ruhî itiyatlarla da karıştırmamalıdır.

Durkheim **ferdî** ile **ictimai** arasında bir mahiyet ikiliği olduğuna kanidir. "Bu mahiyet ikiliğini katıyetle ispat eden şey, bu iki vaka nizamının kendilerini ekseriya ayrı bir halde arz etmeleridir." (S. 55). Müellif - başka yerlerde de bahsettiğimiz gibi bu insanî mahiyetin ikiliği meselesini felsefe cemiyetinde bir tebliğ mevzuu yapmıştı. Burada Fransız sosyoloğunun daha Descartes'denberi gelen klâsik Fransız felsefe ananesine sadık kaldığını ve kendini bir türlü **ruh - beden** ikiliği fikrinden kurtaramadığını görüyoruz.

Durkheim, Comte'in içtimaî terakki hakkındaki fikrini tenkit ederek ne onun söylediği gibi bütün insanlık için müşterek bir terakki kanunu olduğu, ne de Spencer'in iddia ettiği gibi tek hatlı bir tekâmülden bahsedilebileceğini iddia ediyor. Önce mevcut olan yalnız birbirinden müstakîl olarak doğan, inkişaf eden hususî cemiyetlerdir. (S. 71). Eserde en bâriz fikir, bu bahiste olduğu gibi diğer kısımlarda da, ısrarla Spencer aleyhtarlığıdır. O âdetâ kendi sosyolojisini Spencer'e hücum ederek kurmuştur.

“İçtimaiyat usulünün kaideleri” nde en çok üzerinde durulan meselelerden biri normal ve marazî ayrılışıdır. Normali bir içtimâî tip içersinde umumî, marazîyi de aynı içtimâî tip içersinde istisnâî diye tarif ediyor .Fakat bu ayrış Durkheim’i kendiliğinden birçok zorluklara sürükleyecektir. Bunlardan birisi suçun normal sayılması keyfîyettir. İktisadî krizlerin 19 uncu asırda tedricî olarak artması normalliğin alâmeti midir? Yirminci asırda birçok memleketlerde yaygın bir hal alan intihar veya inflation hâdiseleri umumî oldukları halde onlara normal demekte her halde güçlüğe düşeceğiz. Cinayet miktarının yüzde miktarı artması anormal, fakat cinayetin bulunması normaldir demeye mecbûr oluyor. (Yeter ki cinayet muayyen bir nisbeti aşmasın. Fakat bu nispet neden ve nasıl tayin edilebilecektir?) Durkheim, birçok criminologiste’lere cevap olarak suç normaldir, suçlu anormal olabilir diyor. Bu suretle içtimaiyatın suçluya ait biyo - psikolojik vasıfları hesaba katmaya mecbur olmadığı, onunla meşgul olmadığı, yalnızca suç telâkkisi ile meşgul olduğunu söylemek istiyor. Fakat böyle bir tefrik ne dereceye kadar mümkündür. Eğer suçlunun bazı şartlar altında anormal olduğu kabul ediliyorsa bu anomalînin sosyolojiyi de aynı derecede ilgilendirmesi ve bu anormal suçluyu meydana getiren içtimâî âmillerin tetkik edilmesi lâzımgelir ki o zaman suçlunun biyo-sosyolojik yapısı ile suç telâkkisi meseleleri birbirine karışacaktır.

Cemiyetlerde sınıf rejimi, sınıflar arasındaki tezat devam etkiçe suç zarurîdir. Halbuki Durkheim, usule dair kitabında bu içtimâî sınıflar meselesini hiç hesaba katmaz görünüyor. İçtimâî tabakalara göre suçun, suç telâkkisinin ve suçluya ait biyososyolojik vasıfların değişmesini hesaba katması lâzımgelirdi. Böyle bir tetkikte sosyolog ister istemez a) Geçim derecesi, b) Kültür derecesini, c) İçtimâî kesifliği (şehir, kasaba, köy) gözönünde bulunduracaktır. Bütün bu izahlar Durkheim sosyolojisinde suç ve suçluluk meselesinin kâfi derecede incelenmemiş olduğunu, - kısmen olsun - göstermektedir. Nitekim müellifin sosyolojik suç nazariyesine göre idealist ile suçluyu birbirine karıştırmaktadır. “Atina kanununa göre Sokrat bir cani idi ve Sokratın mahkûmiyeti âdilâle bir mahkûmiyetten başka bir şey değildi” (S. 145.

Durkheim sosyolojisinin hususî noktalarından biri de, içtimâî istikra meselesinde aldığı vaziyettir. Müellife göre içtimâî bir vaka veya müessese hakkında bilgi edinmek için ona ait bütün

vakaları birer birer tetkik etmeye lüzüm yoktur. Nitekim bu yolu takip ve tavsiye eden sosyologları (yani Science sociale mektebini..) bu yüzden itham ediyor. Bu fikrini şu satırlarla tasrih ediyor: "İlmin kanunlar ortaya koyabilmesinin yahut cinsler teşkil edebilmesinin ancak bu kanunların taallûk ettikleri bütün vakaları gözden geçirdikten sonra mümkün olabileceği sahih değildir. — Zira bir ferde ait olan bütün vasıfları sayıp dökmek içinden çıkılmaz bir meseledir. Her fert bir nâmütenahîdir ve her nâmütenahî de tüketilmez bir şeydir." (S. 157) Bunun yerine Durkheim bütün bir tipi tetkike yarayan karakteristik vakayı bulmayı ve bunun etrafında yapılan bir faraziye ile sonradan tamim yoluyla kanunlara yükselmeyi teklif ediyor ki kendisinin gerek "içtimâî iş bölümü" nde, gerekse "dinî hayatın iptidâî şekilleri" nde tatbik etmiş olduğu usul de budur.

Şu kadar var ki, bu iki eser usul bakımından birbirine tamamen uygun değildir. Henüz usule dair kitabından önce yazılmış olan birinci eserde müellif içtimâî bölümünü tâyin eden âlimleri sayarken manevî kesafetin yanında bir de maddî kesafet zikrediyor. İkincisine morfolojik bakımdan daha fazla ehemmiyet veriyor. Fakat usul kitabında içtimâî hâdiselerin manevî vasfı üzerinde ısrar ettiği için bu eserinde hata ettiğini itiraf ediyor ("İş bölümü" maddî kesafeti dinamik kesafetin tam ifadesi olarak göstermekte hata ettim. S.209. Müellif burada dinamik kelimesini manevî mânasına kullanıyor.)

Durkheim da sarîh bir finalizm aleyhtarlığı görülüyor. Fakat buna karşı müdafaa ettiği on dokuzuncu asır ilminde sürüp giden mekanizm fikridir. Loeb'in biyolojiyi, Kostyleff'in psikolojiyi, Spencer'in umumî tekâmülü izah için kullandığı bu muvafakiyetsiz metod Durkheim sosyolojisinde hâkim görünmektedir. Buna mukabil yeni ilmin dayandığı dinamizm ve ihtimaliyet ve tabîî diyalektik için Durkheim sosyolojisinde yer yoktur. Yukarıda isaret ettiğimiz gibi dinamik kelimesi hattâ yanlış mânada "manevî" yerine kullanılacak kadar ilmin yeni muhtevalarından uzak kalınmıştır. Durkheim'i mekanizme sevkeden cihet ise, şüphesiz hayalî veya ideolojik cemiyet görüşlerine karşı "ilmi" bir sosyoloji kurmak arzusu idi. Sosyal hâdiseleri rakkama istinad ettirmek, morfolojiye, demografiye, statistiğe birinci derecede ehemmiyet vermek, sosyal münasebetleri kanunileştirmek arzusu mekanik görüş içersinde hapsolmasına sebep olmuştur. Halbuki yine

aynı rakkamların, aynı miktarların dinamik bir tabiat anlayışında zarurî unsurlar olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Nitekim bir taraftan bu mekanik ilimci görüş, diğer taraftan içtimâî vakaların her şeyden önce “kollektif tasavvurlar”, “kollektif inanlar ve değerler” olduğu noktasında ısrar etmesi Durkheim’i içinden çıkılmaz bir buhrana götürüyordu. Eğer cemiyet kollektif tasavvurlardan ibaretse onun miktar ve ölçü olmazdan önce manevî varlık, objektif ruh olması lâzımdır. Usul hakkındaki kitabından sonra bu hâkim fikirlerin tesiriyle yazdığı kapital eseri olan “Dinî hayatın iptidâî şekilleri”nde artık müellifin ilk eserinde olduğu gibi maddî kesafetten, ölçüden bahsetmediği, tesine olarak bütün içtimâî hayatın köklerini ‘dinî tasavvurlarda, onun da esasını kollektif heyecan ve vecdde aradığı görülüyor ki, bu suretle Fransız sosyoloğunun asıl fikrî kaynağı olan Alman cemaat ruhu nazariyesine ne kadar yaklaştığı ve onu kendine has bir şekilde Fransız spiriaüalist ve plüralist felsefesiyle uzlaştırdığı görülüyor.

Durkheim manevî kesafeti maddî kesafete göre ölçmek hata olduğunu söylerken, garip ve oldukça yanlış bir fikre sürükleniyor: “İşte maddî kesafeti Fransanın kine üstün olmakla beraber yine mahalli zihniyetin ve regional hayat devamının ispat ettiği gibi, içtimâî bölümlerin kaynaşma hali çok daha az ilerlemiş olan İngilterenin vaziyeti de bu merkezdedir” diyor (S. 209).

Eserin son bahsi olan “Dâvanın delillendirilmesine dair kaideler” de Durkheim Bacon ve Mill kaidelerinin tatbikatını yapıyor. Comte’in tarihî usulle yapmak istediği “İçtimâî dinamik” in kifayetsizliğinden bahsediyor. “Umumiyetle insan tekâmülünün gittiği istikameti” araştırmak ilmin sınırları dışında kalır (S. 226). Durkheim şüphecilerden bahsederken ihtimaliyet felsefesini bilmez görünüyor. Zaten zamanında bu çığır bilgi teorisi ve sosyal ilimlerde çok inkişaf etmiş değildi.

Müellif sosyolojik tetkikinde maziden hale, basitten mürekkebe doğru gelmeyi en tabiî yol görüyor. Bu hususta pozitivism-in üstadından ayrılmamıştır. (Basitin mürekkebi izah edeceği ve etmiyeceği meselesi burada tekrar bulanık olarak meydana çıkıyor.) Durkheim’e göre sosyolog malzemesini örf ve âdetlerden, yazılı âbidelerden, tarihten ve iptidâî cemiyetlere dair tetkiklerden alacaktır. Fakat daima tarih esas etnoğrafya ona tâbidir. Her ne olursa olsun elemanterden mürekkebe, uzak devirlerden bu-

güne doğru gelmek onun belli başlı usulü gibi görünüyor. Bu hususta Comte ve Spencer kadar, tarihî mektepten ve Cosentini gibi genetik sosyoloji yapanlardan da ayrılmıyor. Buna mukabil içtimai vakaların tetkikinde herşeyden önce bugünden, **şimdi**'den hareket etmek lâzımgeldiğine kani olan, en karışık dahi olsa yaşayan cemiyeti yerinde tetkik ederek yapılan monografiler yardımıyla içtimai tipleri aydınlatmak ve bunlar yardımıyla bir nevi geriye bakış" ile tarihî devirleri aydınlatmak mümkün olacağını, hulâsa fiziğe göre jeoloji ne ise, sosyolojiye göre de tarihî sosyolojinin aynı rolü oynayacağını söyleyen Science sociale mektebinin esas tezine tamamiyle muariz görünüyor. Fakat Durkheim bütün araştırmalarında değilse de, onlardan büyük bir kısmında bu fikrine sadık kalmıya çalıştığı halde iptidaî cemiyetlere dair yapılmış tetkikleri ikinci elden tetkik etmek ve mevzî tetkikleri acele tamimlerle bütün iptidaî cemiyetlere ve tarihî verilere yaymak yüzünden sosyolojiyi bazan tehlikeli bir faraziyeye kurban edecek kadar cesur görünüyor. Halbuki yalnız Science social mektebi değil, meselâ bir Pareto'nun istikracı sosyolojisi, Amerika'da Şikago sosyoloğlarının istikra ve monografi usullerini K. Marx ve onu takip edenlerin içtimai iktisat araştırmaları daima bugünkü, şimdiki, yaşayan cemiyeti mahallinde tetkik ile başlamış ve bu yoldaki araştırmalar çok ilerledikten sonradır ki, ancak bu hükümleri derece derece daha uzak devirlere yaymak ve onları aydınlatmak mümkün olmuştur.

"İçtimaiyat usulünün kaideleri" tercümesinin başında bu eserin Türkiyedeki akisleri ve muhtelif sosyoloji mektepleri arasındaki mevki üzerinde epeyce durduğum için burada aynı meselelere tekrar dönmek istemiyorum. Memleketimizde muhtelif vesilelerle hayli tanınmış olan bu cereyanın esasları üzerinde konuşmak ve düşünmek fırsatını verdiği için değerli mütercimine de teşekkür etmeli ve bu yolda kendisinden yeni eserler beklemeliyiz.

H.Z. ÜLKEN